VIII. Bažnyčios ir vienuolynai
Churches and Monasteries

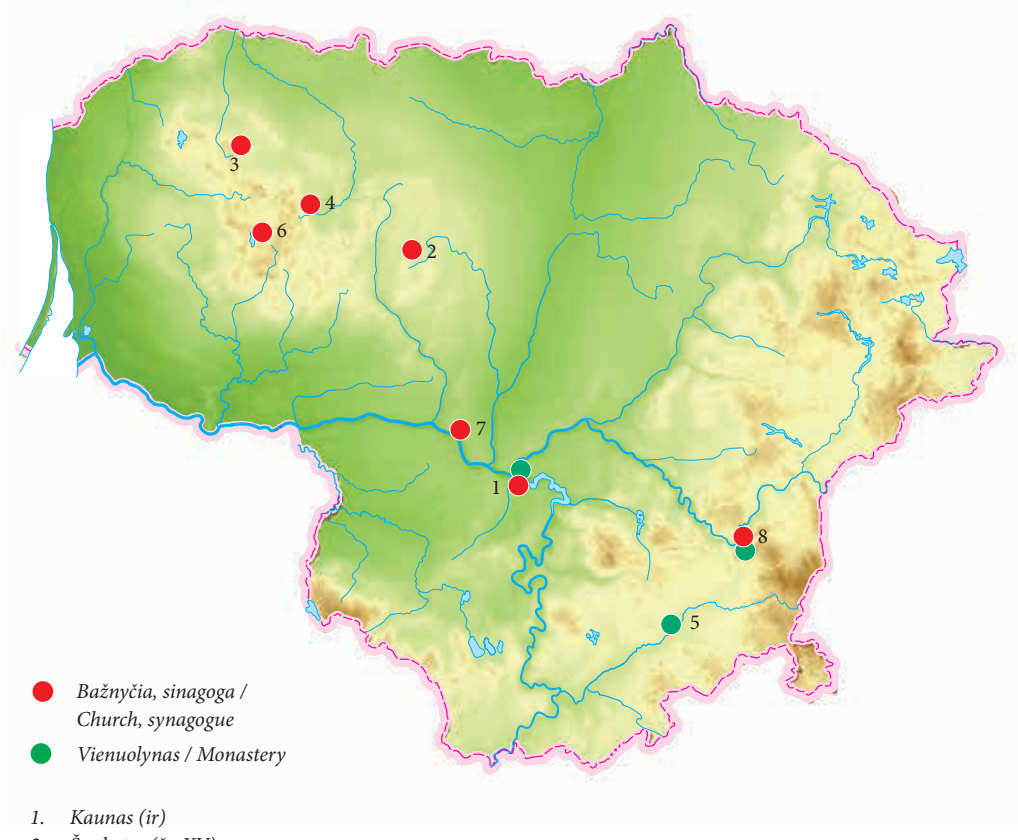

1. *Kaunas (ir)*
2. *Šaukotas (žr. XV)*
3. *Telšiai*
4. *Užventis (žr. XV)*
5. *Valkininkai (žr. XV)*
6. *Varniai*
7. *Vilkija*
8. *Vilnius (ir IX, XV)*

Tautvydas Bajarūnas,
Kiprijonas Ivinskis

Kauno jėzuitų vienuolyno kompleksas

2023 m. Kauno senamiesčio (UK 20171) ir jėzuitų vienuolyno komplekso (UK 22365) teritorijų, Rotušės aikštė 7 ir Aleksoto gatvėje Kaune, buvo įrengiami nauji inžineriniai tinklai ir keičiamos paviršiaus dangos. Vieta vadinama 8 Kauno senamiesčio 8 kvartalu. Pastarojo ŠR dalyje naujų inžinerinių tinklų ir vandens siurblių vietose buvo atlikti detalieji tyrimai (ištirtos 5 įvairaus dydžio perkasos, 112,5 m^2), o aptariamo kvartalo R dalyje – žvalgymai (žvalgytos 2 skirtingo dydžio tranšėjos, 53 m^2). Bendrai iki įžemio ištirtas 26 m^2 plotas (1 pav.).

Jėzuitų vienuolyno ansamblis pradėjo formuotis mūriniais gotikiniais namais užstatytame kvartale. 1642 m. į Kauną atvykę jėzuitai nusipirko XV a. pabaigos statytą pirklio S. Dulkės namą, geriau žinomą Perkūno namo vardu (Aleksoto g. 6), taip pat Žemaičių kašteliono Jono Lackio mūrnamį (Kiaupa Z., *Kauno istorija*. Vilnius, 2012, t. 1, p. 329). 1649 m. Kaune gyveno 10 jėzuitų, prie vienuolyno pradėjo veikti mokykla. 1653 m. ji išaugo į kolegiją, šalia pradėjo veikti Šv. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo sodaliacija ar brolija. 1666 m. pradėta statyti bažnyčia, kurią po dvejų metų sunaikino gaisras. Darbai buvo tęsiami ir užbaigti tik 1720 m., nes Šiaurės karo metu išmirė daug jėzuitų. Dar kartą beveik užbaigta bažnyčia sudegė 1732 m., atstatyta 1759 m. 1761–1768 m. pastatytas naujas dviaukštis vienuolynas ir nauji dviaukščiai kolegijos rūmai. XVIII a. viduryje vienuolynas ir kolegija pasiekė savo klestėjimo viršūnę. 1773 m. popiežiaus Klemenso XIV bule jėzuitų ordinas buvo panaikintas, o vienuolyno ir kolegijos pastatus palaipsniui iki 1797 m. perėmė pranciškonai (Varsackytė R. *Kauno miesto bažnyčios ir kultūrų sąveika XVI a. pabaigoje–XVIII a. pabaigoje*. Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2006, p. 65). 1825 m. bažnyčia atimta iš katalikų ir paversta cerkve. 1923 m. jėzuitai grįžo į Kauną, suremontavo bažnyčią, ant dviaukščio vienuolyno pristatė dar du aukštus. Po 1990 m. jėzuitai atšventino bažnyčią, o vienuolyno patalpose įrengė Kauno jėzuitų gimnaziją (*Šinkūnaitė* L. *Kauno jėzuitų vienuolynas ir Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia. Lietuvos vienuolynai*. Vilnius, 1998, p. 101).

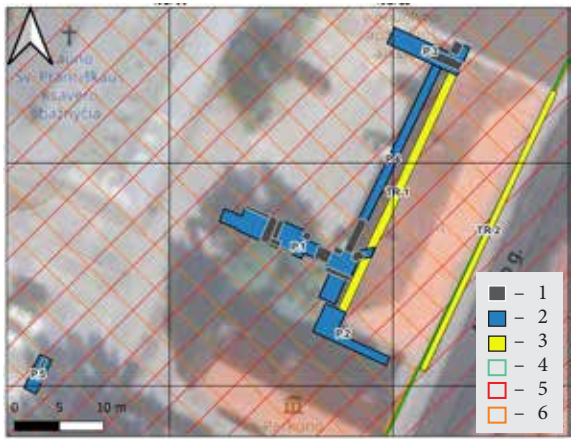

1 pav. Situacijos planas: 1 – struktūros; 2 – perkasos; 3 – žvalgytos tranšėjos; 4 – Rotušės aikštė 7 sklypas; 5 – Kauno senamiestis (UK 20171); 6 – Kauno jėzuitų vienuolyno kompleksas (UK 22365). J. Sadausko brėž.

Fig. 1. Area plan: 1 – structures; 2 – trenches; 3 – surveyed trenches; 4 – the plot at 7 Rotušės Square; 5 – Kaunas Old Town (UK 20171); 6 – Kaunas Jesuit Monastery complex (UK 22365).

Pirmieji archeologiniai tyrinėjimai Jėzuitų vienuolyno aplinkoje atlikti XX a. 6 dešimtmetyje. Perkūno namo aplinkoje rasti senųjų statinių kontūrai ir pirminis kiemo paviršius su akmenų grindiniu (*ATL 2012 metais*, 2013, p.

2 pav. Perkasoje 1 atidengtos mūrinės struktūros arkinis pamatas kairėje ir posesijinės tvoros liekanos dešinėje iš V. O. Talmonto nuotr.

Fig. 2. Masonry structure unearthed in trench 1, with an arched foundation on the left and estate fencing remnants on the right, viewed from the W.

381). Vėlesni tyrinėjimai su daugmaž 10 metų pertraukomis tarp jų kvartale ar aplinkoje vykdyti nuo 1985 m. Aptariamoje teritorijoje fiksuojami net I tūkst. II puse–X a. datuojami sluoksniai. Žymesnė žmogaus veikla – XIV–XV a. datuojamuose arimų sluoksniuose. Intensyviausi gatvės sluoksniai siekia XVI–XVIII a. laikotarpį su jam būdingais radiniais. Archeologiniai sluoksniai daugelyje vietų suardyti XX–XXI a., vykdant miestų modernizacijai būdingus darbus. Ankstesnių tyrimų duomenimis, archeologiniai sluoksniai geriausiai išlikę ir intensyviausiai susiformavę Perkūno namo aplinkoje (*ATL 1986 ir 1987 metais*, 1988, p. 127–128*; ATL 1996 ir 1997 metais*, 1998, p. 368–369*; ATL 2006 metais*, 2007, p. 291–294; *ATL 2007 metais*, 2008, p. 333–336*; ATL 2012 metais*, 2013, p. 381; Bertašius M. Miesto vizija archeologo žvilgsniu, *LA,* 2004, t. 26, p. 173–182; *LIIR*, f. 1, b. 825).

2023 m. atliktų detaliųjų tyrimų metu perkasose fiksuoti iki 0,3–2,3 m storio piltinės kilmės sluoksniai. Šie suformuoti XIX–XXI a. laikotarpiu, vykdant įvairius grunto judinimo darbus: keičiant vietos reljefą, pritaikant kvartalą pastatų statyboms, vykdant požeminių inžinerinių tinklų tiesimo darbus. Tai patvirtina ir aptariamuose sluoksniuose aptikti šio vėlyvo laikotarpio radiniai, tarp jų pasitaikė ir pavienių XVI–XVIII a. archeologinių radinių. Perkasoje 1 nuo 1,2–1,5 m gylio slūgsojo 20–70 cm storio XVI–XVIII a. archeologiškai vertingi sluoksniai. XVII–XVIII a. sluoksnis 30–70 cm storio – tai pilkšvo ar rusvo atspalvio gruntas be priemaišų, tačiau vietomis fragmentiškai išsiskyrė į rusvo žvyringo grunto intarpus. Mažiau intensyvus XVI–XVII a. sluoksnis aptiktas nuo 1,7–2 m gylio. Pastarasis vos 30–40 cm storio, tamsiai pilkas gruntas su to laikotarpio radiniais. Tyrimų metu pasiektas įžemis – rusvas smėlis, giliau pereinantis į gelsvą smėlį. Jis pasiektas tik centrinėje tyrimų dalyje, perkasoje 1, 1,4–3,2 m gylyje, tačiau didžiąja dalimi pasiekiamas 1,7–2 m gylyje (vidutiniškai H_{abs} 26,22–26,52 m aukštyje). Kitose tyrimų vietose perkasas ištyrus iki projektinio, inžineriniams tinklams nutiesti tinkamo gylio, įžemis nebuvo pasiektas. Perkasoje 1 įžemyje (H_{abs} 26,56 ir H_{abs} 25,85 m aukštyje) aptiktos ir ištirtos dvi archeologinės struktūros (duobės). Jose radinių neaptikta, jos datuojamos XVI–XVIII a. ir siejamos su to laikotarpio vietos eksploatacija.

Perkasos 1 centrinėje dalyje nuo 1,2–1,4 m gylio (H_{abs} 27,17–27,65 m) aptikti 5 mūriniai pamatų fragmentai: 1) arkinės sienos fragmentas, maždaug 3 m ilgio; į perkasą pateko apie 20 m jo pločio dalis, 2,1 m aukščio pamatas, orientuotas ŠV–PR kryptimi (2 pav.); 2) posesijinės tvoros pamatas – apie 3 m ilgio ir 70 cm pločio, 2,7 m aukščio, orientuotas ŠR–PV kryptimi (2 pav.); 3) pastato P sienos fragmentas, apie 2 m ilgio, į perkasą įeina tik 15 cm jo pločio, 0,8–1,2 m aukščio pamatas, orientuotas ŠR–PV kryptimis; 4) buvusios krosnies liekanos – ji apie 1,8 m ilgio, 1,1 m pločio, orientuota

ŠV–PR kryptimi, vidinė krosnies ertmė apie 1,5x0,75 m dydžio (3 pav.); 5) buvusio pastato R sienos dalis. Didžiąja dalimi šis fragmentas suardytas XX a. tiesiant nuotekų vamzdį. Išlikęs fragmentas apie 70x70 cm dydžio, 75 cm aukščio. Aptariamos struktūros mūrytos tiek iš sveikų plytų, tiek ir plytų nuolaužų bei netašytų įvairaus dydžio akmenų. Plytos rausvos spalvos, jų matmenys 27–29x11,5, 12,5x8–9 cm. Pamatų konstrukcijoms naudotos statybinės medžiagos surištos pilkšvos spalvos kalkių skiediniu. Nustatyta, jog atidengti fragmentai turėjo priklausyti tam pačiam statiniui, datuojamam XVII–XVIII a. Struktūros apardytos, tačiau tikėtina, kad R siena turėjo jungtis su P, taip sudarydamos aiškią patalpą, kurioje stovėjo menama krosnis. Vietoje, kur galbūt anksčiau jungėsi šie pamatai, ir jų aplinkoje matomas apie 2 m pločio, 3–4 m ilgio Š–P kryptimi orientuotas XX a. nuotekų vamzdžio perkasimas. Perkasos R pusėje nuo 1–1,2 m gylio (H_{abs} 27,62–27,72 m) fiksuoti 3 to paties XIX a. akmenų grindinio fragmentai. Jie buvo sudėti iš vidutinio dydžio (17x13, 20x12 cm) neskaldytų akmenų, tarp jų glūdėjo rusvas, maišytos sudėties gruntas be priemaišų. Vertinimo taryba nepripažino šių grindinio liekanų, turinčių vertingųjų savybių, todėl atlikus tyrimus grindiniai buvo demontuoti.

Perkasa 2 tirta iki projektinio 1–1,1 m gylio. Iki šio gylio perkasoje fiksuoti vien tik XIX–XX a. piltinės kilmės sluoksniai, o didžiąja dalimi – inžinerinių tinklų perkasimai užpilti maišytais sluoksniais ir smulkiomis griuvenomis. Aplinką perkasos vietoje galima pavadinti 8–ojo kvartalo modernizacijos atspindžiu XX–XXI a. amžiuose, nes vos keliuose ištirtuose kvadratiniuose metruose fiksuota 12 kabelių ir elektros skydinės įžeminimo kabelis.

Perkasoje 3 apie 80 cm gylyje (H_{abs} 28,08–28,35 m) pasiekti XIX a. vidurio datuojamo

3 pav. Perkasoje 1 atidengtos mūrinės struktūros krosnies liekanų fragmentas (centre) ir pastato P sienos fragmentas (kairiame krašte) iš PR. O. Talmonto nuotr.

Fig. 3. A stone and brick stove fragment (in the centre) in trench 1 and a fragment of the building's S wall (on the left), viewed from the SE.

pastato pamatai. Jį į 2 dalis dalija V–R kryptimi orientuotas, visu perkasos ilgiu slūgsantis nuotekų vamzdis, nutiestas XXI a. Pirmoji pamato dalis apie 5 m ilgio, 1–1,2 m pločio, orientuota ŠV–PR kryptimi. Antroji – 1,5 m ilgio, 1,4 m pločio, orientuota ŠR–PV kryptimi Šis pamatas mūrytas iš rausvos spalvos plytų ir puspl yčių (26–27x13–14x6,5–7, 13x13x6,5 cm dydžio) ir stambių akmenų (30x30x28, 24x21x16 cm). Mūro sudėtis rišta pilkšvos spalvos kalkių skiediniu, šis nebuvo pripažintas turintis vertingųjų savybių, tačiau inžineriniams tinklams įrengti netrukdė, todėl nebuvo demontuotas.

Perkasoje 4 rastas to paties grindinio fragmentas, kurio liekanos aptiktos ir perkasoje 1. Tad grindinio likučiai savybėmis nieko neišsiskyrė nuo aptartųjų.

Perkasos 5 centrinėje dalyje apie 1 m gylyje (H_{abs} 27,54 m) aptiktas posesijinės tvoros tęsinys, kurio pirmasis fragmentas fiksuotas perkasos 1 P pakraštyje. Šis arkinio pamato fragmentas apie 1,5 m ilgio, apie 80 cm pločio. Pastarasis orientuotas ŠV–PR kryptimi, pama-

0 5 cm

4 pav. XVII–XVIII a. ornamentuotas plokštinis žalia glazūra dengtas koklis. R. Sprindžio nuotr.

Fig. 4. Ornate flat stove tile with green glaze, 17th–18th century.

5 pav. Kristinos šilingas, kaldintas 1632–1654 m. Rygos kalykloje. R. Sprindžio nuotr.

Fig. 5. A shilling of Christina of Sweden, minted in 1632–1654 by the Riga mint.

0 2 cm

tas mūrytas iš rausvos spalvos 27,5–29x11–12x8–9 cm dydžio plytų ir puspl yčių, orientuotų įvairiomis kryptimis, pamatas sumūrytas nesilaikant konkrečios tvarkingo mūrijimo sekos. Tarp plytų taip pat pasitaikė nedaug pavienių akmenų. Medžiagos surištos pilkšvos spalvos kalkių skiediniu, rišimo siūlės 0,5–2,5 cm storio. Kiek giliau, apie 1,5 m gylyje, atidengtas neaiškios paskirties mūrinės struktūros (manoma, jog tai XIX a. krosnies liekanų fragmentas). Krosnies liekanos mūrytos iš rausvos spalvos 28–29x11–12x7–8 cm dydžio plytų, kurios tarpusavyje surištos rausvu moliu. Išlikęs aptariamo fragmento ilgis apie 2 m, plotis – 30 cm. Fragmentas orientuotas ŠR–PV kryptimi.

Žvalgymai atlikti ties kvartalo R dalyje stovinčio pastato Aleksoto g. 4 V ir R sienomis. Žvalgymų metu iki 40–80 cm gylio stebėti 2 tranšėjų kasimo darbai, kurių metu stebėti tik XX–XXI a. piltinės kilmės maišyto grunto sluoksniai. Archeologinių radinių, sluoksnių ar struktūrų žvalgymų metu nerasta.

Tyrimų metu surasti ir inventorinti 203 XVI–XX a. datuojami radiniai: daugiausia rasta buitinės ir statybinės keramikos – plokštinių (4 pav.) karnizinių, karūninių, dubeninių koklių. Aptikta ir XVII a. II pusės numizmatinių radinių – 1652–1666 m. Jono Kazimiero šilingas ir 1632–1654 m. Rygos kalykloje kaldintas Kristinos šilingas (5 pav.). Archeobotaninių tyrimų metu XVI–XVIII a. datuojamoje archeologinėje struktūroje didžioji makroliekanų dalis priklausė kultūriniams augalams (31,3 %). Mėginyje aptikta ir nemažai piktžolių bei ruderalų (30,5 %), taip pat išskirta negausi sausų pievų ir ganyklų floros grupė (9,2 %). Pasitaikė drėgnose vietose augančių augalų (6,9 %). Galiausiai buvo išskirta ir itin negausi miškų, kirtimų bei laukymių augalų grupė (0,8 %). Likusių makroliekanų ekologija liko nenustatyta (21,4 %).

The Kaunas Jesuit Monastery Complex

In 2023, detailed and exploratory excavations took place at 7 Rotušės Square and on Aleksoto Street (in the NE part of the 8th block of the Old Town). The detailed excavation comprised 5 trenches (112.5 m^2 in total) and the exploratory excavation comprised 2 trenches (53 m^2). The total investigated area was 165.5 m^2, of which 26 m^2 were excavated all the way down to the natural layer (Fig. 1). The recorded cultural layers were formed in the 16th–21st centuries, reached 0.3–3.2 m in depth, and yielded finds from the 16th–20th centuries (Figs. 4, 5). Trenches 1 and 5, at a depth of 1.2–1.4 m, revealed the remnants of a building dating from the 17th to the second half of the 18th century (Figs. 2, 3). Trenches 1 and 3–5 yielded fragments of 19th-century cobblestone pavements or buildings, some of which were later dismantled.